

Ольга ВЛАДИМИР

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ БАНКІВ У СИСТЕМІ ВАЛЮТНИХ ВІДНОСИН

Розкрито теоретичні аспекти функціонування банків у системі валютних відносин. Обґрунтовано місце та роль банків у даній системі шляхом дослідження виконуваних ними функцій, а також завдання банків, як головних суб'єктів валютного ринку з допомогою розгляду виконуваних ними валютних операцій.

Ключові слова: банки, суб'єкти валютного ринку, валютні операції, валютні відносини, система валютних відносин, функції банків

Як відомо, найважливіше значення в забезпеченні безперервності суспільного відтворення як в середині країни, так і у світі, належить фінансовому обслуговуванню. Фінансовою основою усієї світогосподарської діяльності виступають валютні відносини, які постійно інтенсифікуються та розширюються внаслідок збільшення їхнього кола учасників, кожному з яких, залежно від їхніх завдань та інтересів, відводиться певна роль. Отож, суб'єктами валютних відносин виступають практично усі, хто в процесі своєї діяльності прямо чи опосередковано має справу з валютою. Серед усього суб'єктивного складу валютних відносин особливе місце посідають банки, оскільки вони виступають найважливішим елементом інфраструктури ринкової економіки і є головними учасниками валютного ринку, від їхньої діяльності залежить ефективність організації усіх відносин, пов'язаних із використанням грошей, як національної грошової одиниці, так і валюти, в усіх формах їхнього прояву. Відтак, щоб з'ясувати місце банків в системі організації валютних відносин, необхідно спершу дослідити суть банківської діяльності у даній системі.

Аналіз останніх публікацій свідчить про те, що основна увага при дослідженні суті банків та розкритті їх ролі при забезпеченні реалізації валютних відносин зводиться до розгляду операцій, які вони виконують з валютою. Серед науковців та практиків, які досліджують дане питання, варто відзначити, зокрема, таких як Васюренко О., Маркова О., Пруський О., Подік С., Петрашко Л., Сахарова Л., Сидоров В.

Незважаючи на широке коло робіт, присвячених даній проблематиці, в сучасній літературі поки що недостатньо уваги приділяється дослідженню ролі банків саме в організації валютних відносин, у розкритті функцій, які вони виконують у системі даних відносин.

Відтак, *метою* даної роботи є виявлення місця банків у системі організації валютних відносин шляхом дослідження виконуваних ними функцій у даній системі, а також, розкриття завдань, які виконують банки як головні учасники валютного ринку шляхом розгляду та класифікації виконуваних ними валютних операцій.

Щоб дослідити суть банківської діяльності у системі валютних відносин, спершу розглянемо їхнє значення, безпосередньо в процесі організації грошових відносин.

Відомо, що основним призначенням банків є забезпечення практично усього руху грошових потоків, що виникають внаслідок організації процесів суспільного відтворення. Комерційні банки посідають особливе місце в економіці, забезпечуючи взаємозв'язки між усіма її сферами через механізм грошових відносин і мають неабиякий вплив на життєдіяльність усього суспільства, оскільки саме від успішності організації та реалізації грошових відносин залежить ефективність виконання усієї господарсько-виробничої діяльності як на мікро-, так і на макрорівнях.

Найважливіші завдання відводяться і центральним банкам щодо розробки та нагляду за реалізацією грошової політики, а в разі потреби, корегування, з допомогою її інструментів, економічних процесів з метою забезпечення досягнення намічених макроекономічних цілей.

Щоб глибше збагнути суть банків, необхідно виділити основні напрямки їх діяльності. Якщо їх розглядати у історичному ракурсі, то можемо зазначити, що перші банки виконували такі операції як: 1) прийняття вкладів на збереження; 2) видача позик під проценти з обов'язковим отриманням від клієнтів письмового зобов'язання чи застави; 3) здійснення платежів шляхом переказу коштів через відповідні книги, що було не лише зручнішим, але і значною мірою усувало складність та небезпеку перевезення великих сум грошей та пошкодження монет. Із розширенням торговельних операцій поза межі території середньовічної держави банки почали займатися міняльною справою, здійснюючи обмін іноземних монет на місцеві, зважаючи на їхній золотий вміст. Перші банківські продукти, пройшовши численні трансформації та вдосконалення, виконуються й нині: сучасні комерційні банки залучають вільні кошти на депозити, надають кредити, здійснюють розрахунки, виконують валютно-обмінні операції, задовольняють потреби своїх клієнтів у збереженні їхніх цінностей, а центральні банки забезпечують збереження золотого резерву країни. Значно зросла необхідність у валютно-обмінних операціях, здійснення яких сьогодні визначає цілий напрям банківської діяльності.

Отож, основними операціями, які у сукупності становлять основу банківської діяльності можна вважати: 1) пасивні операції, тобто залучення грошових коштів на депозитні вклади; 2) активні – розміщення, надання кредитів клієнтам у тимчасове користування з метою отримання прибутку у вигляді відсотків; 3) розрахункові операції, які здійснюються банками за дорученням їхніх клієнтів у готівковій чи безготівковій формі за певні виконані роботи чи інші фінансові зобов'язання; 4) валютно-обмінні, або валютні операції, які за умов глобалізації світового економічного простору зазнають постійного розвитку.

Крім цих основних, банки виконують низку інших, не менш важливих, операцій, серед яких можна виділити операції з цінними паперами, інвестиційні, касові, консультаційні, трастові. Однак, якщо банком не виконується хоча б одна із трьох виділених основних операцій (крім валютно-обмінних, оскільки банки можуть бути орієнтовані лише на обслуговування внутрідержавних грошових потоків), то його важко вважати банком, адже існує чимало фінансових установ, які можуть або надавати кредити, або приймати кошти на депозити, або ж здійснювати розрахунки, однак вони не можуть виконувати ці операції водночас.

Ще одним важливим моментом при розкритті суті певного поняття є розгляд виконуваних ним функцій. В економічній літературі немає єдності в обґрунтуванні функцій, які виконуються банком. Одні автори наділяють банки меншою, інші – більшою кількістю функцій.

А. Мещеряков зазначає „оскільки банки з'явилися для задоволення потреб у здійсненні певних операцій з грошима, то виходячи з того, які саме операції здійснював банк у різні періоди часу, визначалися його суть і функції” [1, 26].

З кожним роком межі діяльності банків розширюються і, відповідно, збільшується кількість виконуваних ними операцій. Наприклад, банки Великобританії виконують приблизно 100 різних видів операцій, банки США – понад 150 видів, а Японії – біля 300 різних видів [2, 9]. Однак, це не може означати, що банки Японії наділені втричі більшими функціями, аніж банки Великобританії. І далі, розвиваючи свою думку, А. Мещеряков, наводить приклад: після революції 1917 року суть банку трактувалася як частина державного апарату, необхідна для виконання управлінських функцій. Відтак його функції полягали у зосередженні усіх грошових операцій, контролі над виробництвом і обсягом суспільного продукту, реалізації державної валютної політики [1, 26].

На нашу думку, як би не змінювався час та економічне середовище, сутність банків повинна залишатись незмінною, можуть лише розширюватись межі їхньої діяльності, що не змінюватиме, а навпаки, доповнюватиме глибше відображення поняття банку як економічної категорії.

В економічній літературі можна зустріти й інші, відповідно до виконуваних операцій, функції банків: консультаційні, трастові, страхові тощо [3; 4; 5; 6].

Оскільки виконання трьох операцій (активних, пасивних та розрахункових) найповніше відображає суть банківських установ, то, відповідно, пропонуємо виділяти наступні базові функції, які вони виконують у процесі здійснення даних операцій, а саме: функція посередництва у кредиті (активні і пасивні операції) функція посередництва у платежах (розрахункові операції).

За сучасних умов глобалізації, які характеризуються посиленням взаємовідносин між країнами, виникненням нових зовнішньогосподарських зв'язків, грошові відносини розширюються, трансформуючись у валютні. Відтак, розглядаючи особливості функціонування банків у системі валютних відносин, можна абстрагуватись від загальноновизнаних особливостей їхньої діяльності. Оскільки діяльність банків у сфері валютних відносин базується і є продовженням традиційних операцій, виконуваних ними на внутрідержавному рівні, то, з метою з'ясування основних завдань, які покладено на банки як основних суб'єктів валютних відносин, пропонуємо виділити функції, які вони виконують при організації даних відносин, виходячи із розуміння їх діяльності як важливих учасників грошових відносин.

Отож, основними функціями, які банки виконують при організації валютних відносин, теж є функції посередництва у кредиті та у платежах.

Так само як і в середині країни, так і між країнами, грошові ресурси нерівномірно розподілені поміж суб'єктами господарювання, що породжує потребу в постійному переливі капіталів між країнами. За таких умов, банки стали найважливішими фінансовими посередниками, які здійснюють швидкий перелив позичкових капіталів. Комерційні банки акумулюють тимчасово вільні валютні кошти у тих, хто має їх у надлишку і передають їх на кредитній основі у тимчасове користування тим, хто потребує додаткових валютних капіталів, усуваючи розбіжності, пов'язані видами, обсягами та строками вивільнення та використання кредитних коштів, виражених у різних видах валют. Вважаємо, що дану функцію банків, як важливих учасників валютних відносин, варто назвати не функцією посередництва у кредиті, а посередництва у переливі валютних капіталів, що глибше відобразатиме значення

банківської діяльності в даних процесах. Оскільки, тут банки не просто забезпечують рух валютних потоків в середині країни, але й здійснюють перелив значних сум валютних капіталів по усьому світу, що забезпечує збалансований розвиток як єдиного світового господарства, так і його учасників – країн, міжурядових організацій, підприємств, приватних структур та осіб.

Наступною традиційною функцією банків є посередництво в платежах. Для успішного ведення міжнародного співробітництва надзвичайно важливим є забезпечення швидкості та надійності здійснення розрахунків між національними та іноземними діловими партнерами. Саме банки на основі використання різних форм міжнародних розрахунків здійснюють оперативне перерахування коштів та забезпечують належні умови для подальшого розширення та інтенсифікації міжнародного співробітництва, що позитивно впливає на розвиток економіки як окремої країни, так і світу в цілому. На нашу думку, дану функцію банків при організації валютних відносин варто назвати функцією посередництва у міжнародних розрахунках, оскільки розрахунки між іноземними партнерами здійснюються у валюті, а в середині країни – у національній грошовій одиниці.

Як зазначалось раніше, із розширенням торговельних відносин поза межі держави виникла потреба в здійсненні валютно-обмінних операцій. За таких умов банки виступають у ролі головних посередників між тими суб'єктами валютних відносин, які мають бажання продати певну кількість тієї чи іншої іноземної валюти, та тими, хто прагне її придбати. Виконуючи дані операції, банки не лише задовольняють потреби своїх клієнтів, але і сприяють врівноваженню попиту і пропозиції іноземної валюти, на основі ринкового механізму впливають на формування курсів валют, що, водночас, забезпечує стабільні умови ведення та розширення міжнародного співробітництва. Отже, наступною важливою функцією, яку виконують банки як важливі учасники валютних відносин, є посередництво у валютних конверсіях.

О. Васюренко, зазначає що сучасний банк – фінансове підприємство, яке здійснює професійне управління грошовими ресурсами суспільства і виконує під юрисдикцією влади та на законній підставі функції, що регулюють економіку [7, 23]. Саме за участі комерційних банків, центральні банки досягають основних результатів, передбачених монетарною політикою. Комерційні банки, піддаючись впливу тих чи інших регулятивних заходів з боку держави та центрального банку щодо особливостей їхнього функціонування у системі валютних відносин, впливають як на стан розвитку валютного ринку, так і економіки в цілому. Таким чином, вважаємо, що банки, як головні учасники валютних відносин, виконують і таку функцію, як посередництво у реалізації валютної політики.

Отож, основними функціями банків, які відображають їхню суть та значення при організації валютних відносин, пропонуємо вважати: 1) функцію посередництва у валютних конверсіях; 2) функцію посередництва у переливі валютних капіталів 3) функцію посередництва у міжнародних розрахунках; 4) функцію посередництва у реалізації валютної політики.

Відтак, банки як головні суб'єкти валютних відносин – це посередницькі інститути, основним покликанням яких є ефективне обслуговування основних форм руху валюти, що виникають в процесі реалізації валютних відносин внутрідержавного та міжнародного рівнів з метою сприяння досягненню економічних цілей, а, також, з метою отримання прибутку шляхом виконання основних своїх функцій, а саме: функції посередництва у валютних конверсіях, функції посередництва у переливі

валютних капіталів, функції посередництва у міжнародних розрахунках та функції посередництва у реалізації валютної політики.

Досліджуючи сутність банків як головних суб'єктів валютних відносин, ми основну увагу приділили розгляду функцій, які вони виконують у системі даних відносин. Щоб з'ясувати місце та роль банків на валютному ринку, вважаємо за потрібне, дослідити особливості ведення ними валютної діяльності та виконання валютних операцій.

В умовах постійної інтенсифікації та розширення форм міжнародного співробітництва валютний ринок зазнає швидкого розвитку, що характеризується постійним збільшенням, вдосконаленням та виникненням все нових видів операцій, пов'язаних із використанням валюти. Значна різноманітність валютних операцій, на нашу думку, потребує їхньої класифікації, що, з одного боку, дозволить глибше збагнути їх теоретичну суть, а з іншого, полегшить їх практичне виконання.

В економічній літературі немає єдності щодо здійснення відповідної класифікації, тому запропонуємо власний підхід. Оскільки основою зародження валютної діяльності банків послужила міняльна справа, яка зародилась ще у стародавні часи, внаслідок формування міжнародних торговельних зв'язків, і трансформувалася, в наш час, у конверсійні операції. Відтак, основними валютними операціями пропонуємо вважати конверсійні операції, які, в свою чергу, поділяються на поточні та строкові.

Як уже було з'ясовано, основними операціями банківської діяльності є операції із залучення та розміщення грошових коштів, а також, здійснення розрахунків. Із розширенням валютних відносин, як частини грошових, банки у своїй практиці, зіткнулися з потребою обслуговування руху валютних потоків на основі виконання їхніх трьох основних операцій. Відтак, пропонуємо операції із залучення та розміщення валютних коштів, а також, операції з організації міжнародних розрахунків вважати похідними, оскільки вони походять від базових операцій банківської діяльності.

Погоджуючись із думкою О. Пруського, до допоміжних валютних операцій ми теж віднесемо операції із відкриття та ведення валютних рахунків клієнтів, встановлення кореспондентських відносин з іноземними банками, а також неторговельні операції [8, 47]. Дані операції вважаються допоміжними, оскільки основне їхнє призначення полягає у забезпеченні надійного та своєчасного виконання основних та похідних валютних операцій.

Із розвитком економічного середовища та вдосконаленням банківської діяльності, постійно виникають нові нетрадиційні операції. Наприклад, банки в наш час можуть здійснювати лізингові, факторингові та форфейтивні операції, пропонувати трастове, аналітичне, інформаційне, консультативне обслуговування. Оскільки межі валютної діяльності у сучасному світі набули масштабного характеру, то пропонуємо виділяти ще похідні нетрадиційні валютні операції та похідні допоміжні валютні операції.

Вважаємо, що запропонований підхід щодо класифікації валютних операцій дозволяє найбільш повно відобразити і систематизувати усю їх сукупність. Повертаючись до дослідження місця та ролі комерційних банків на валютному ринку, потрібно зазначити, що лише вони можуть виконувати весь спектр вище зазначених валютних операцій, що дозволяє посідати їм чільне місце та виконувати ключову роль в організації ефективного функціонування валютного ринку.

Комерційні банки, як найважливіші учасники валютного ринку, по-перше, виконують весь спектр валютних операцій, необхідних для забезпечення реалізації різноманітних взаємин між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності; по-друге,

в умовах конкуренції поліпшують якість обслуговування своїх клієнтів, і тим самим вони, з одного боку, забезпечують ефективну організацію та розвиток валютного ринку, а з іншого, отримують прибутки від здійснення валютних операцій.

Отже, комерційні банки, як головні суб'єкти валютного ринку – це комерційні інститути, основне призначення яких полягає в забезпеченні ефективного функціонування валютного ринку шляхом виконання усього спектру валютних операцій та в отриманні прибутків від діяльності на даному ринку.

Якщо комерційні банки є основними дієвими суб'єктами валютного ринку, оскільки вони забезпечують комплексне обслуговування решти його учасників, то до найвпливовіших суб'єктів згаданого ринку, які здійснюють його регулювання, є центральні банки. Основні завдання центральних банків як важливих учасників валютних відносин представлені організацією та проведенням валютної політики, метою якої є досягнення стратегічних цілей монетарної політики держави, підтримання стабільності на валютних ринках та формування належних умов для розвитку міжнародних економічних відносин шляхом регламентації сфери валютних відносин.

Особливе місце у системі державного валютного регулювання відводиться саме центральним банкам завдяки їх здатності поєднувати методи адміністративного регулювання, шляхом нормативно-правової регламентації окремих сегментів валютних відносин та валютних операцій, та економічних важелів впливу на діяльність суб'єктів валютних відносин. І як зазначалось раніше, під регулятивний вплив центрального банку підпадає діяльність усіх суб'єктів валютного ринку, однак найбільшого впливу

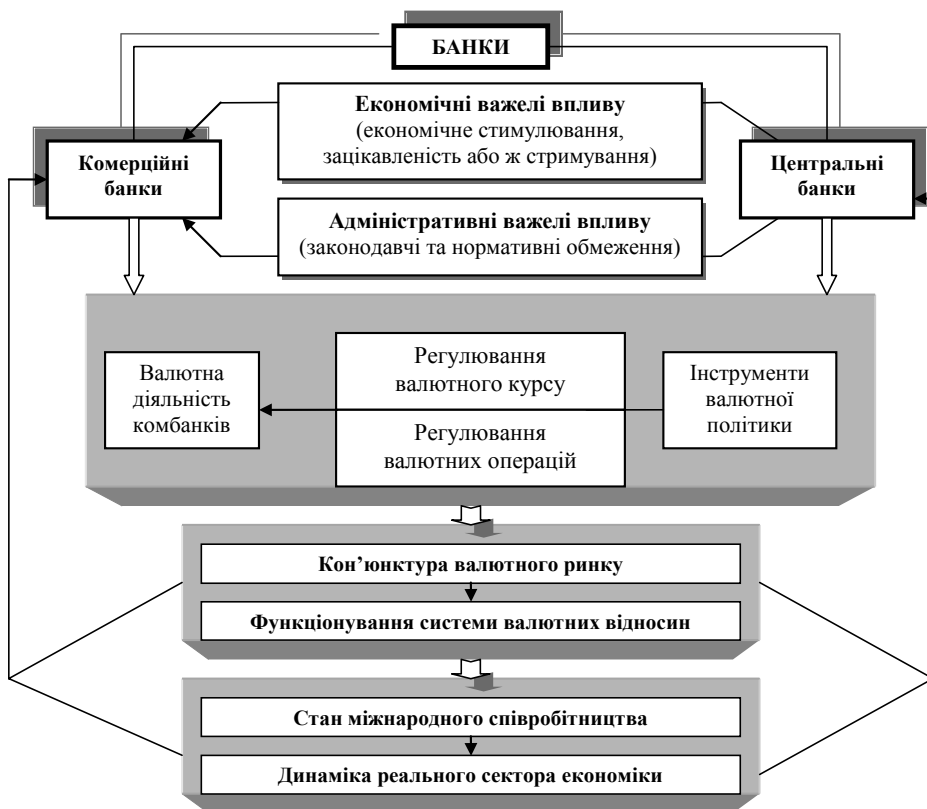

Рис.1. Системне відображення ролі та місця банківських установ в організації валютних відносин та їх впливу на загальноекономічні процеси

зазнають комерційні банки, оскільки вони здійснюють найповніший спектр валютних операцій та виступають ключовими суб'єктами валютних відносин завдяки виконанню посередницьких функцій у системі даних відносин. Таким чином, центральні банки впливають на інтенсивність, обсяги, регламентацію та способи виконання комерційними банками валютних операцій, що в кінцевому результаті визначає умови розвитку як внутрідержавних, так міжнародних валютних відносин (рис. 1.).

Отже, оскільки комерційні банки посідають провідне місце на валютному ринку завдяки здатності виконати весь спектр валютних операцій та забезпечують ефективну організацію системи валютних відносин завдяки своїм посередницьким функціям, а також враховуючи те, що центральні банки виконують ключову роль у системі валютного регулювання, то саме завдяки взаємодії цих двох економічних суб'єктів формується кон'юнктура валютного ринку та визначається динаміка розвитку валютних відносин в економіці як державного, так і міжнародного рівнів. Тому подальшим напрямком нашого дослідження є розгляд особливостей організації валютної діяльності банків та пошук шляхів її оптимізації.

Література

1. Мещеряков А.А. *Організаційно-технологічні аспекти підвищення ефективності функціонування комерційного банку*: [монографія] / А.А. Мещеряков. – К.: Наук. світ, 2006. – 347 с.
2. Панова Г.С. *Банковское обслуживание частных лиц* / Г.С. Панова – М.: АО «ДИС», 1994. – 352 с.
3. Колесников В.И. *Банковское дело: учеб.* / В.И. Колесников, Л.П. Кроливецкая. – М.: Финансы и статистика, 1995. – 480 с.
4. Рид Э. *Коммерческие банки* / Рид Э., Коттер Р., Гилл Э. и др. ; пер. с англ. – 2-е изд. – М.: СП «Космополис», 1991. – 480 с.
5. Маркова О.М. *Коммерческие банки и их операции: [учеб. пособие]* / Маркова О.М., Сахарова Л.С., Сидоров В.Н. – М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1995. – 288с.
6. Роуз П. *Банковский менеджмент* / Пер. с англ. 2-е изд. – М.: «Дело Лтд», 1995. – 768 с.
7. Васюренко О.В. *Управление банковскими операциями: методология и практика: дисс. ... доктора экон. наук: 08.04.01* / Васюренко Олег Владимирович – Сумы, 1999. – 489 с.
8. Прусський О.С. *Організація діяльності комерційних банків на валютному ринку України: дис. ... кандидата экон. наук: 08.04.01* / Прусський Олександр Станіславович. – Тернопіль, 2006. – 198 с.

Редакція отримала матеріал 21 вересня 2010 р.